

ՆԵՐՍԵՍ ԱՅՏԱՐԱԿԵՑԻԻ ՔԱՆԻ ՄԸ ԿՈՆԴԱԿՆԵՐԸ

ՆԵՐՍԵՍ Ժողով Բրիտանիա և անհասանելի

Շնորհուհեակ Սահակ սրբազան եպիսկոպոս, առաջնորդ Ատրպատականայ Հայոց: Ընկալաք զերեսին գրութիւնսն ձեր. երկուքն ի 23 յունիսի համարօք 61 և 62, և երրորդն ի 1 հոկտեմբերի համարաւ 92 յամին անցելոյ. առ որս ծանուցանեմք ձեզ, թէ յազազս թոյլ տալոյ ձեզ շինել ուսումնարան ի Թաւրիզ, որոյ վասն ստորագրեալ են ազգասէր անձինք 500 թուման, և զընեալ ևս էք զտեղի շինութեան ուսումնարանին 120 թումանի: Բայց թէ այսպէս և թէ այնպէս շատ շտապաւ էք սկզբնաւորեալ, բայց զիմա՞րդ ունի ընկալնուլ զվախճան, մեզ և ձեզ յայտնի ունի լինիլ:

Յազազս անբաւականութեանց ձերոց զթարգմանէն Հիւպատոսին Ռուսաց Յովսէփ խանէն Մովսիսեանց զուք զանապան անբաւականութիւնս գրեք, իսկ յայլոց ըզզանապան բաւականութիւնս լսեմք. ոսոկ բանիւ ո՛չ է կարելի զովիւ կամ պարսաւի, այլ պարզ բացայայտութեամբ զործացն մարթ է զովիւ կամ պարսաւի:

Յազազս ձնացեալ կայից յետ մահուան Նիկողայոս եպիսկոպոսի, որոյ զցուցակն առաքեալ էք ստորագրութեամբ ձեր և ներկայ եղեալ անձանց, նաև զօրինակն յայտարարութեան Մուսթաֆայի քահանայից և ժողովրդոց, թէ Յովսէփ անուն սպասաւոր Նիկողայոս եպիսկոպոսի որ զտանի ի վանս Թաղզիզոսի Առաքելոյն ի ժամ մահուան նորա ի ներկայութեան ոմանց քահանայից և ժողովրդոց հանեալ է յեկտրանէ նորա զփոքրիկ հուշրի մի, յորում եղեալ են մուսրհակք և մուսրհակապիւրք և հաշուետումարք հանգուցելոյն, զրիմք ձեզ պահանջել ի յիշեալ սպասաւոր Յովսէփէն զհուշրին, զմուսրհակ և զհաշուետումարս, զործականութեամբ այնոցիկ նշանակեալ ի մէնջ անձանց, և որ ինչ ի յայտ դաշցէ, ծանուցիլք մեզ զթուոյ և զգումարաց մուսրհակաց և հաշուետումարին, զի և մեք ըստ այնմ տնօրինեցուք վասն բոլոր ձնացեալ յետ վախճանի նորա կայից և գրամոյ: Գրեցաք

և հիւպատոսին Ռուսաց ցուցանել ձեզ օգնականութիւն ի հարկաւոր դէպս:

Որովհետև ամն 1851 արդէն աւարտեալ է և սրբազնութիւն ձեր չունիք դեռ եւս ծանուցեալ մեզ զհաշուոյ ելումարից յանձնեալ ձեզ վանից և վիճակին, ուստի գրեմք առաքել առ մեզ զմանրամասն հաշիւ նախ արդեանց յառաջացելոց ի ջերմեռանդն հոգեկան նուիրանաց ժողովրդոց, ի կառուածոց և կամ որոց և իցէ արդիւնատուութեանց յանուն ընդհանրական պատրիարքական Մթոռոյ ամենայն Հայոց սրբոյ էջմիածին, և յանուն վանից Սրբոյ Յորդանէնի առաքելոյն, և ապա զհաշիւ ծախուց թէ ի վերայ որոց իրաց որքան ծախսազնացութիւն եղև: Յայտնել նաև զթուոյ որքանութիւն միաբանից վանիցն, թէ ո՞րքան են վարդապետք կամ արքայաք, սարկաւազուք, զղիւրք, ծառայք, եայլն, և ո՞րն ի նոցանէ զի՛նչ ուճիկ ստանայ ամսական կամ տարեկան, վասն զի Թաղզիզոս եպիսկոպոսն յայնափ հեռաւորութենէ միշտ առաքէ զիրն հաշիւ և զայս կարգ պահել ամ ըստ ամէ առ ի տալ զհաշիւ Պատրիարք կաթողիկոսին և Սինօդին էջմիածնի: Գրեմք սրբազնութեան ձերում և զայն, զի զայս հաշիւ պահանջեալն միօք ի ձէնջ կաշմանիլք ի ներկայութեան ընտրեալ անձանց վասն զործականութեան ձեզ և ստորագրութեամբ նոցա առաքեսլիք առ մեզ:

Եօրէ անտի կարգելոյն զձեզ առաջնորդ Ատրպատականի չունիմք ստացեալ ի ձէնջ զցուցակ կայից եւ անօթոյց Սրբոյն Թաղզիզոսի Առաքելոյ վանից, և ոչ զցուցակ տանց ժողովրդոց հանդերձ նշանակութեամբ անուանց արուսաց և իրաց, որոյ վասն գրեմք ձեզ առաքել մեզ զայսպիսի ցուցակ, և վասն թուոյ ժողովրդոց տանց և անձանց ժողովրդականաց:

Յամի ազգական 1301, և փրկչական 1852, ի մարտի 7, ի Թիֆլիզ:

Կաթողիկոս ամենայն Հայոց
ՆԵՐՍԵՍ

ՆԵՐՍԷՍ ծառայ Գրիգորոսի եւ . . .

Շնորհաշուք Սահակ եպիսկոպոս Առաջնորդի նախապատիւ վոտից Սրբազան Առաքելոյն Թաղզեւոյի նախկին Լուսաւորային Հայոց և վիճակի նորա ողջոյն քրիստոնէական նուիրմքի և ծանուցանմք, զի գրուածին ձեր ի 20 օգոստոսի համարաւ 91, քնկարեալ ի 11 սեպտեմբերի հանգերձ եկելովքն ի նմին ի տուժար արդեանց մտոյն և ծախսոց սուրբ վանիցն՝ որպէս գրեցեալն է ի մատենին արգեսանց ստեւակ ի 1851, մարտի 23, մինչ ց20 (դպրատնի օր գրուածին ձեր համարաւ 91, ի նմին 1852 առիւ Յուլիս հաշուեմատենի արգեսանց նշանակեալ գտահին արդիւնք նուիրանաց յանուն վանիցն վիճակային ի ժողովրդոց Սուրբ Աստուածածին եկեղեցոյն գանձանակ և նուիրանք, Սուրբ Սարգիս եկեղեցոյն Շիրվայ (այժմ՝ Լիւվայ) Թաղի և դիւզօրեիցն Մուշտաժարայ, Ալշամուլքայ և Սոբուլայ. իոյայ վիճակի դիւզօրեից Մէլզաժարայ, իոյայ Մահմադի վուայ, Սկուպայ հանգերձ նորուն եկեղեցական գանձանակաւ, Քիշմիշ Թափայի Ղարանոյ, վանքի ժողովրդոց աճահարկն և զլիսահարկն Սալմաստուէ վիճակի երկու առիւս արդիւնք գիւռօրեիցն Հալավանայ (այժմ՝ Լոֆթիւք), Փայտճակայ, Սուբին, Լին քաղաքի Սալմաստոյ, Ղալասարայ (այժմ՝ Ղալասար) իլզինյի, Ախտահանայ Մահլամ գիւղի, Դերիկայի Շէյխանովայի, Ղարաբաղայ, Սառնայի, իոթրովայի, Ուլայի. իւլանուսարի գիւղօրեից եկելոց ի ձեռս քրթաց Սարամէրի, Վարդանայ, Ռաշիկրանայ, Հովատարայ, Կլորանայ, Այնտանայ, Ճալքավայ, Դերիկայ, Բերիխորնայ, Ճարակի, Հասփէշայի, Քարեկայ, Սալանիկայ, Լալիւքերանայ Որուս վիճակի նախնէան Թափայի, Ատայի, ինանիւնայ, Սուբուրդան, Հասարի, Շիրաբաթայ, Ղարաճալուայ, Իքրաղաճայ, Իսալուայ, Կիսաղաբատայ, Մահմուտ ինանի, Ղարայ գիւղ հասարայ Ղալանայ, Ջէյնալուայ, Զարբանայ, Ճաթլի խանի, Բասլուրի Ճաղիբէկլուի, Նանայ Մէլրամայ, Ռահայի, Թագեալուայ, իլճալալայի, Դիւումաթդայի, Քիւքիլայի, Քարանիշայ, Սարգարու, Ղարաղաճայ, Նահ Սուլուղալայ և Սովուղրուղալայ նանանայի դիւզօրեից, Նաղատայ, Մահմաոտարայ Միւս

րովայ, Կոռնովայ, Չագեհանյայ, Քեարվան-
սարայի, Ռախտախանայի Ջգարեկըւոյ, Սովուխըուլաղայ, Դարաշաղայ, Միանա-
վայ: Դարափերանայ Մարաղայու քաղաքի
և գիւղօրէիցն Փէհրովայն, Դաշաղուայ,
Աղաճալիի, Սուղարխանայ: Ի վիճակի Դա-
րատաղայ ժողովեալ յամի 1851, ի ձեռն
Տէր Թակըք քահանայի ի գիւղօրէից Վէնա-
նայ, Սեահողայ, Սմբատուլայ, Քարալըու-
խայ, Սըլնայ, Աշրաֆայ, Սըուֆայ, Նու-
րաշնայ, Սիւրաթաղայ, Ռիւնէլտարայի,
Բերախնայի, Ասրիւնայ, Իսարայի, Նիփի-
լայի, Միփիտի, Շըվանայ, Մամառարու-
նայ, Դարափիւնայ, Կիւրմանաղայ, Սըլնայ
ի վիրին Ողանայ, Մաշքեթայ, Ողալի,
Ռաշըուայ, Ռանափահանայ, Զըլաղայ, Ուր-
վիշէնի և Աղաշանայ. զումարք ամե-
նայն քաղաքաց և գիւղօրէից այսոցիկ շա-
րակարգեցիւց 115, և արդիւնք յայտցանէ
ամենեցունց հինգ հարիւր տասն և եւթ թու-
ման ինն հազարեան տասն և ութ շահի, ու-
րոց ժամանակն սկզբնորոշութեանց զրիւս
էք յամի 1851, մարտի 23. այլ թէ յորմէ
ժամանակէ յետէ գոյացիալ արդիւնք, և
մինչև ջո՛ր թիւ, որո՛յ ամսոյ կամ որո՛յ
ամի, 1851 կամ 1852 մամի իցին ստացեալք,
ոչ գոյ նշանակէ՝ Նոյնպէս և եւ նշանակալ-
դանին իւրաքանչիւր քաղաքաց և գիւ-
ղից գումարք արդեանց՝ առանց նշանակու-
թեանց նուիրողաց նոցուն անձանց, ըստ ու-
րոյ այսպիսի հաշուեցուցալօք չէն կարող
ընթերցողք հաւատալ արդարութեանց ան-
բացայայտ գրուածոց, որպէս օրէնն է կա-
նոնաւոր հաշուագրութեանց:

Նոյնպէս ևս գումարք ծախուց գրեցեալ գտանիր՝ սկզբնաւորեալ լինելոյն յեւանելոյն ձեր յեկեմիածնայ յամի 1851, Մարտի 23, որպէս և գումարեաց արդեանայ առանց օրաթիւոյ ամսոց, և առանց որբանունութեանց չափուց կամ կշռոց գնեցեալ իւրացն միայն անուրջ անորոշ անուամբ իւրացն և որքանութեամբ գնոցն գումարաց՝ որոց բովանդակութիւն գրեալ գտանի չորս հարիւր եօթնաստուան և վեց թուումն երեք հազարդանաւ և երեք չափի:

2. Յուշակ տնահամարաց՝ և անուանց արուսաց և իբաց բաղմաց քաղաքաց և զիւղօրէից՝ բացի վարադալու նահանգի եղեյոցն:

3. Ցուցակ կաշուածոյ փանիւց Սրբա-

զան Առաքելոյն թաղդէոսի և արձանագրող վախուռ նամակայնն գտանեցելոց, որովք նշանակեցեալ կառուածոց՝ ոմանք գոլով տիրապետեալ յօտարաց վասն անհոգութեանց անցեալ վիճակաւորաց՝ դուք որպէս զրէք ձերով աշխատութեամբ և շնորհօք Համպարիկայ քաղաքի որդւոյն վերադարձուցեալ զոմանս զայլսն ևս յուսայք վերադարձուցանել շնորհօք նորուն բարձրութեան արքայորդւոյն:

Շարունակեալ էիք ընդ վերնոցն եւ զայն զի անցեալ ամի կանձանակադրան Սրբոյ էմիւածնի Սուրբ Աստուածածին եւ կեղեցւոյ թաւրէժ քաղաքի 72 մանէթ ու կէս: Առաջեալ էք ի սինոզն էմիւածնի եւ չէք ընկալեալ ցայն վայր գրութեան ձերոյ դուք կամ հասարակութիւն քաղաքի ըզգրութիւն սինոզի վասն միաստութեան:

Ճաւելի էր կարկառահարութիւն սերմանեաց վանքի զիւղին և այլոց, բայց զի երկնային կառավարութեան են գործք փնայ մեկ և ամենայն սերմանացանից փառաւորի զսուրբ կաման Աստուծոյ:

Յաղաքս նեղութեան հայկազանց վասն պահանջողութեան զօրացն կարօտիմք զամենազօր զօրութիւնն Աստուծոյ մաղթել: Յօժարակամ համաձայնեմք սրտուս ժան առաջաւորաց միաբանաց վասն ուսումնարանի մանկանց իւրեանց հաստատելոյ զընկերութիւն նուիրամատոյց ազգասիրաց՝ յոյժ զուարճալի գործ և ակործալուր, և յաջողեցէ Աստուած հաստատուն կամօք կալ ի նմին առաքինասիրութեան ըստ այնպիսի աստուածազգեցիկ բարեգործութեանց իւրեանց ընտրել զգից անձինսն և արձանացուցանել իւրաքանչիւր յօժարակամ նուիրումաց զստորագրութիւնն ըզմասաւ ամեկով հանապսղօ իմաստուն խորհրդածութեամբ, թէ յոյս ամենայն բարութեան ազգի հայոց կախեալ գտանի միայն ի վերայ լուսաւորութեան մօտայ բազմութեանց հարստաց և աղքատաց ուսմամբ և զլիտութեամբ բաւականաւ ի ճանաչել ամենեցուն զչար և զբարի իւրեանց անձնական և համազգական:

Գնացաք զԱստուծոյ յաղաքս մեծ խնամակալութեանց նորա նախագին շահն պարսից և ապառելոյ գկեանս նորա ի մեքնայից չարահար թշնամեաց կենաց նորին և ամենայն միաբանութեամբ մերով

փառս տալով մեծ ողորմութեանց Տեառն Աստուծոյ վասն պահպանելոյ զհասարակաւ օգուտ կեանս մեծագօր շահն նաեւ զամենասիրելի կեանս Հայամարի Դովլայի իշխողին Ատրպատականի որ իւրով աստուածապարգեւ խնամակալութեամբ առատացուցեալ զիւր ողորմութիւն ի վերայ անայցելու ազգիս Հայոց բարեհաճեալ է յուսազրել զսրբաշնութիւն ձեր և զամենայն հայազգի հպատակսն իւր վերահանդէն զուսումնարանն սկզբնաւորեալ ազգական խորհրդակցութեամբ իւրով առատաբաշխ գանձարանական արդեամբք առ որ և մեք ոչ անհոգացուք մատուցանել ի ժամանակի նորուն բարձրութեան զմեր շնորհակալութիւն հանդերձ օրհնութեամբ:

Յատուկ շնորհակալութիւն և նուիրեմք սերտեմք օրբազնութեան վասն ի Սալմաստ սկզբնաւորեալ ուսուցչութեան մանկանց հայոց:

Պարգեւքն ձեզ բարեգութ Շահպադայի Առաքել տղայն եհաս առ մեզ զօր ունիմք պահպանել որպէս որդի Սրբոյ Եկեղեցւոյ Հայոց:

Ի ցուցակին անուանց քաղաքաց և գիւղօրէից Հայոց տանց և անականաց արուաց և իզաց գրեցելոյ ի 1 Յունվարի յայսմ ամի, թիւք քաղաքաց և գիւղօրէից հայոց չարակարգեցելոց ձիօք ըստ իւրաքանչիւր անուանց: Թիւք քաղաքաց և գիւղից բոլանդականի 129:

Իսկ ի ցուցակին չարակարգեալ էք ըզքաղաք և զգեօղ յորոց ստացեալ էք ըզնուիրանս վանկական թիւք ամենեցուն այնոցիկ նշանակեալ գտանին 115. որոց ի կարգէ գրեցեալքն ի հաշուացուցեցիկն ազգահամարութեանց քան և երեք քաղաք կամ գեօղ չեն նշանակեցեալք ի հաշուացուցակին յորոց ստացեալ գրէք զարդիւնն: Նոյնպէս և տասն և երկու քաղաք կամ գեօղ ի կարգի նշանակեցելոցն վասն նուիրանաց ստացելոց ի նոցանց ոչ գտանեցան ի կարգի: Նշանակեցելոցն և ցուցակին ազգահամարութեան տանց և արուաց և իզաց:

Որոց աղաքաւ վասն ձեր զիւրաւ տեղեկութեան ի վերայ միւսմ թերթի զանուանս քաղաքաց և գիւղից չարակարգելոց ի ցուցակին վասն իւրաքանչիւրսն ի նոյն գտանեցեալ տանց արականաց և իւզականաց անականաց իւրաքանչիւրոց՝ իւ-

բաժանչիւրոց ի ներքոյ համարաց գրել մի առ մի զանուանան 129 քաղաքաց և զիւրից, նոյնպէս և զանուանան քաղաքաց և զիւրից գրեցիւրց ի ցուցակին յորոց ստացեալ զրին արգիւնքն 115 քաղաքաց և զիւրից՝ որոց տասն և երկու քաղաք կամ զիւրի ոչ գտաք մէք ի կարգի 129 քաղաքաց և զիւրից գրեցիւրց ի ցուցակին վասն ազգահամարութեանց զայնոսիկ ոչ գտանեցեալոն ի ներքոյ իւրաքանչիւրոցն վերապրկինալ զանուանան քաղաքաց կամ զիւրից հանդերձ նշանակութեամբ թուահամարացն կամ նոմերալոյցն ի ներքոյ որոց զըրեցեալ գտանին ոչ գտանեցեալքն ի կարգի միտն կամ միւսուն:

Որոց աղագու հարկաւոր համարեալ լինի բացայայտել թէ ընդէր իցեն քսան և երեք անուանք քաղաքաց և զիւրից ոչ գրեցեալք ի հաշուամատենին 115 քաղաքաց և զիւրից յորոց ստացեալ գրէք զարգիւնն: Կամ ընդէր իցեն ոչ գրեցեալք ի կարգի 129 քաղաքաց և զիւրից յորոց թուարկեալ գտանին յիւրաքանչիւրսն ի նոսին հայազգի ընազկաց տունք և արականք և իւականք որոց տասն և երկու քաղաքաց և զիւրից յորոց գրէք ստացեալ զարգիւնն ոչ լինիչի գրեցեալ ի ցուցակին ազգահամարութեանց տարակուսեցուցանեն, թէ ըրենազգայ ի նոսին հայազգեաց որքանութիւն տանց և իւրաքանչիւրոց նոցուն արականաց և իւականաց իցեն մնացեալք առանց բացայայտութեանց: Նոյնպէս և քսան և երեք անուանք քաղաքաց և զիւրից ոչ գուրով գրեցեալք ի կարգի 115 քաղաքաց և զիւրից յորոց ստացեալ էք զարգիւնն՝ տարակուսեցուցանեն զտեսողն այսպիսի զանազանութեանց հաշուացուցակաց՝ թէ արգիւնք այնոցիկ 23 զիւրիցից գտանին անհետացեցեալք:

Յամի ազգական 1301, եւ փրկական 1852. Նոյեմբերի 14. ի Ս. Էլմիսթին:

Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց
Հմր. 375 Ն ԵՐ Ս Է Ս

Հրատ. Կ. Յ. Բաւմանեան

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԱԿԵՐԱԳԻՐՆԵՐ ՊԷՐԱՄ ԷԼ ԷՐՄԵՆԻ ՄԱՍԻՆ

Բ.

Սոբն էլ Առաջայն քաղելով նախորդ յօդուածին մէջ թարգմանութիւնը տուած էի Հաֆիզ խալիֆայի կողմէ Պէհրամ էլ Էրմէնի ուղղուած ա՛յն պաշտօնագրին, որով եզրպտոսի գահակալը կարգ մը պայմաններ կ'առաջարկէր հայազգի պաշտօնագրիկ վէ՛շ գրիւն եզրպտոս վերադարձը արտօնելու համար և միւս կողմէ կը մերժէր զէպի Հայաստան (Թէլլ Պաշիր) ազատ անցք տալ Գահիրէ գտնուող եւ Պէհրամի հետ ազգական նութեան կապ ունեցող հայերուն և անոնց հետեւորդներուն: Կ'երեւի, թէ նոր գիմումներու և թրեւս արտաքին միջամտութիւններու ու ազդեցիկ բարեխօսութիւններու վրայ խալիֆան վերջապէս գոհացում տուած է հայ վէշերի խնդրանքին, որովհետեւ Պէհրամի եզրպտոս մուտքը արտօնող և անոր ազգականներուն Հայաստան վերադարձը թոյլատրող զոյգ մը ապահովութեան թուղթերու (աման) պատճենները կը գտնուէր Գալազանտի զործին մէջ: Առաջին ապահովագրի, որ Պէհրամ էլ Էրմէնի ուղղուած է, հետեւեալ բովանդակութիւնը ունի. (Տե՛ս Սոբն էլ Առաջ, հատ. ԺԿ. էջ՝ 325),

«Թանուռն զթած և ողորմած Աստուծոյ: Այս է թուղթ ապահովութեան (աման), որու գրութիւնը հրամայեց Աստուծոյ ծառան եւ տիրելին (վէլիուլլան) ու հաւատացեալներու հրամանատար Ապտիւլ Մէճիտ Ապուլ Մէյմուն էլ Հաֆիզ Լիտինիլլահ Առաջնորդ, զօրացեալ եւ յաղթական հրամանատար, ոյժ և արե խալիֆայութեան, թագ և մանեակ կայսրութեան, պարծանք հրամանատարներու — Հաֆիզական Պէհրամ.

Դուն վստահօրէն ապահովուած եւ բարձրեալն Աստուծոյ պաշտպանութեամբը, Անոր առաքեալն ու մեր նախածնողը, Մուհամմէտին և մեր նախահօր՝ հաւատացեալներու հրամանատար Ալի Պլին Ապու Թա-